

25769 d. 20

Runerndskrifter fra Aardals Kirke i Sogn. -- Bugge

RUNEINDSKRIFTER FRA
AARDALS KIRKE I SOGN.

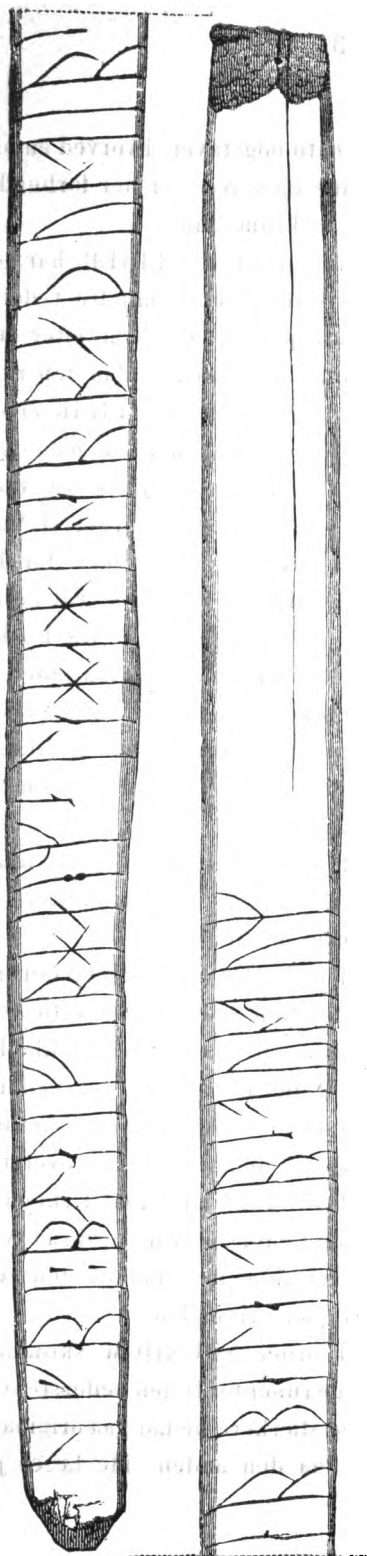
AF SOPHUS BUGGE.

I.

Træsnittet gjengiver en allerede i aarsberetning for 1866 s. 74 under no. 3) omtalt træpind (15½ tomme lang og omtr. ¾ i firkant), som fandtes stukken ind ved prækestolen i Aardals nu nedtagne stavekirke i Sogn. Denne pind, som paa den ene ende er forsynet med en messingring, har paa to sider runeindskrift, som er indridset med enkelt knivrids. Runernes træk har intet lidt ved tiden; de er tydelige, og læsningen af dem vækker, naar nogle faa nedenfor nævnte enkeltheder undtages, ikke tvil. Trækkene paa de to sider er fuldkommen ensartede, og alle runer paa pinden er derfor sikkerlig indridsede af samme mand.

Træsnittet gjengiver pinden med sin indskrift i fuld størrelse, men paa grund af formatet sees den i tegningen ikke i flugt i sin hele længde, men brudt i to dele.

Jeg læser paa den ene side:
LIGERI : PÅLELIFIRHÆIMS-
LEHAHINNEBÆPUNDIRSER.
BELEITIRSDUNDUM

De to bogstaver, hvorved en binderune gjengives, er her forbundne ved en krum linje.

Runen for R i LIGER har paa den rette stav et mindre tydeligt indsnit paa tværs, som efter min læsning betegner E. Paa den rette stav af runen for L i LIFIR er der en tydelig prik, hvilken jeg ogsaa læser som E og hvilken jeg tager som sidste bogstav i ordet (PALE) foran LIFIR. Paa runen for E i HÆIMSLEHA og i HINNER er den prik, som adskiller E fra I, ikke meget fremtrædende, men lader sig dog ikke miskjende; derimod vise nogle smaa prikker paa I i HÆIM sig allerede ved sin form som tilfældige.

For at bøde paa nogle ufuldkommenheder ved træsnittet bemærkes endnu følgende:

I ordet HINN^o gaar i binderunen for NN den nederste af de to skraa tværstreger paa originalen ikke helt ind til den rette stav; den nederste tværstreg er kortere og skraaner stærkere nedad end den øverste.

I ordet UNDIR gaar i runen for D den nederste af de to skraa tværstreger ikke helt ind til den rette stav paa originalen.

I ordet SDUNDUM skraaner i begge runer for D den nederste tværstreg stærkere nedad paa originalen.

Paa den anden side læser jeg:

PARMUNUMATKARMARHERGAUGASEMADUNISØFERDOTER-
ATLA

Ogsaa paa denne side er den prik eller det indsnit paa tværs, som jeg læser E, ikke meget tydelig paa runen for R i SØFER og i DOTER, men kan dog, saavidt jeg tror, neppe være tilfældig. Sidste ord synes at maatte være ATLA; i dette ord er anden rune en binderune, som sikkert og tydelig oventil har en kvist til venstre, som ikke gaar helt ind til den rette stav, og to kviste til høire, af hvilke den nederste ikke i én ret streg gaar ind til hovedstaven, men er anbragt ved denne paa samme maade som ellers (til venstre) den kvist, der forandrer T til D. Denne nederste kvist synes at antyde, at L skal læses dobbelt (uagtet der her ikke er nogen grund til fordobling), altsaa ATLLA. Kvisten staar for høit oppe til, at der kan læses ATNA.

Indskriften har kun en eneste gang, nemlig efter LIGERI, skilletegn, og meningen maa da vise, hvorledes ordene skal deles.

Det er tydeligt, at hver af de to linjer med runer indeholder en halvstrophe i det ældste folkelige verselag kviðuháttir (slinjet fornyrðalag). Jeg formoder, at det hele, naar det skrives med den nu for vort gamle sprog almindelige retskrivning, bør gjengives saaledes:

Liggr í palli,
lifir heimslega
hinn er beð undir sér
bleytir stundum.

Par munu mátkar
margir göfga,
sem á dúni søfr
dóttir Atla.

Om skrivemaaden kan følgende mærkes:

Der var ingen grund til særlig at sætte skilletegn efter LIGERI; runesmeden har rimelig først villet adskille ordene, men igjen opgivet det. Konsonantfordobling er brugt i HINN og, som det

synes, i ATLA, hvor der ingen grund var dertil, derimod ikke i LIGER, PALE, DOTER.

Sidste rune i ordet PALE er udtrykt ved en prik paa den rette stav i første rune i følgende ord. Paa samme maade er paa en sten paa Tose, før paa Holm i Borge præstegjeld i Smaalenene, GERPE MIK skrevet saaledes, at sidste bogstav i GERPE er udtrykt ved en prik paa den rette stav i runen for M.

Der er skrevet BÆP = beð og HÆIM = heim, derimod ER = er og SEM = sem; paa samme maade skjelnes jævnlig ellers i norsk runeskrift mellem Æ og E. Vi maa deraf slutte, at Nordmænd i regelen udtalte stammestavelsens korte *e* mere aabent, hvor det er opstaaet af kort *a* ved indflydelse af følgende *i* eller *j*, efterat det nordiske tungemaal har skilt sig fra de øvrige germanske sprog, end der, hvor *e* allerede fandtes i det ældste germanske sprog (i Fællesgermansk).

E i LIGER og SØFER betegner en kort, ubetonet, indskudt vokal. Ligesom skrivemaaden vakler ved PALE i modsætning til DUNI, ved MARHER, DOTER i modsætning til UNDIR, saaledes var her rimelig ogsaa udtalen af vokalen vaklende. En mere udpræget *i*-lyd hørtes vel i endestavelser af LIFIR og BELEITIR.

En hjælpevokal, som den der i BELEITIR = bleytir er indskudt mellem B og L, er ikke sjælden i runeskrift mellem to konsonanter, af hvilke den ene er flydende; saaledes skrives i en runeindskrift fra Tanberg paa Ringerike BURUPUR for bróður. Derimod er skrivemaaden EI for *ey* eller *øy* paafaldende i Norsk.

Første D i SDUNDUM er vel ligetil feilagtig skrevet for T, og man tør deraf vist ikke slutte, at runesmeden her udtalte S blødt.

H i indlyden af HÆIMSLEHA og MARHER betegner som almindelig i runeskrift den blødere, aandende udtale af *g*, der i gamle haandskrifter jævnlig udtrykkes ved *gh*.

GAUGA d. e. gavga er det samme som göfga, der i gamle norske skindbøger, som i haandskrift af Barlaam og Josaphat, kan skrives gafga; U d. e. *v* er her efter udtalen skrevet for oprin-

deligt *f* ligesom i STAUE = stafi paa den ovenfor nævnte sten paa Tose i Smaalenene. mátkar maa være objekt til göfga; dette betyder: at hædre, vise guddommelig dyrkelse. mátkar göfga er efter min formodning her euphemistisk udtryk, brugt i samme mening som heilög goð blóta i et vers i Ragnars saga Loðbrókar, Fornald. sög. I, 250. Dette udtryk er forsaavidt mærkeligt, som det synes at indeholde en fra hedendommen gjemt forestilling om mægtige kvindelige væsener eller diser (mátkar), som tænktes at have indflydelse ved samlivet mellem mand og kvinde, ligesom de senere hjalp til ved barnets fødsel og bestemte livets gang og længde for den nyfødte.

Indskriften indeholder efter den ovenfor meddelte gjengivelse og tolkning nidvers, som ikke egne sig til oversættelse; det er bygdesladder og bagtalelse, som har fundet sit udtryk i de her indridsede verslinjer. Manden, som det i førstnævnte halvstrophe gaar ud over, synes ikke at være nævnt ved navn¹ og maa da forudsættes at have været vel kjendt; om den kvinde, som omtales i indskriften paa den anden side, har været hans kone, kan vi ikke se. Det nævnes, at nidvers i gamle dage indridsedes, forat den i dem udtalte forbandelse med troldomskraft kunde ramme den mand, hvem de gjaldt, men noget saadant synes ikke tilsigtet med nærværende indskrift. Denne synes snarere at kunne stilles sammen med rablerier af runer, som findes i flere af vore gamle stavekirker, og som ved sit indhold minde om pompeianske griffelindskrifter: i svalen i Borgunds kirke er der saaledes endel runeindskrifter, over hvilke læses pati (snak); en runeindskrift i den gamle kirke i Vang i Valders synes at have indeholdt 'Eindrider skar søn til Olav slemt i lillefingeren'. Hvorfor den med runer beskrevne pind er bleven stukken ind i nærheden af prækestolen i kirken, skal jeg lade være usagt.

¹) Indskriftens to første ord havde jeg først tolket legri Páll; tydningen liggr i palli, som jeg nu holder for den rette, blev først nævnt for mig af prof. George Stephens, der har tolket det øvrige anderledes end jeg.

Efter runernes form og efter sproget formoder jeg snarest, at indskriften er fra 13de aarhundred. Ældre eller synderlig ældre kan den neppe være, ti $\mathcal{A}$ for d kan neppe tidligere paavises i norsk runeskrift. Paa den anden side kan jeg paa grund af runernes form, paa grund af et udtryk som $mátkar$ göfga og paa grund af versformen ikke tro, at indskriften er yngre eller synderlig yngre end udgangen af 13de aarhundred. Den faar nogen vigtighed derved, at den giver vidnesbyrd om, at det gamle folkelige verselag var i almindelig brug i det vestlige Norges landsbygder saa langt ned i middelalderen; men allerede i det 13de aarhundredes slutning var, som man af visen om Haakon Haakons-søns død mulig tør slutte, den nyere folkevise med sine enderimede vers trængt ind i Norge. I længere tid hørtes vel kvæder i det ældgamle blot stavrimede verselag ved siden af viser i den nyere, sydfra indstrømmende sangform.

II.

I Aardals kirke fandtes paa samme sted som den under I. omtalte træpind ogsaa indstukken en anden (omtalt i aarsberetning for 1866 s. 74 no. 2), $3\frac{1}{2}$ tomme lang, $\frac{1}{2}$ tomme bred og 2 linjer tyk, som paa træsnittet er fremstillet i fuld størrelse. Det i den ene ende anbragte hul har vel været bestemt til derigjennem at stikke et baand, saa at pinden paa den maade kunde bæres. Begge breidsider er fuldskrevne med runer, som er indridsede med enkelt rids. Runernes træk er overhoved paa grund af det fine rids vanskelige at følge uden ved stærkt lys, og selv da er nogle streger mindre tydelige. Paa midten af næsten alle runestave er der tilfældige sprækker i træet, som i sin form ofte ikke lade sig skjelne fra den prik, der gjør i til e ; men meningen viser, hvilken af disse bogstaver der er ment.

Paa den ene side læses:

GUTRIT : INNOMINE : PATRIS : ETFILI : ETSPIRI
 paa den anden

TU : SANTO : AMEN : TOMINUSIESUSCRITUSAME

Om der efter NOMINE er 3 eller 4 prikker, lader sig neppe tydelig skjelne; paa grund af mangel paa rum er mod indskriftens slutning skilletegn ikke brugt, og derfor er ogsaa skrevet AME for AMEN. I ordet SPIRITU kan den øverste del af runen for U ikke tydelig sees paa originalen; formen er i træsnittet neppe nøiagtig gjengiven.

Om skrivemaaden mærkes:

Saavidt jeg kan sé, har indskriften ikke særskilt tegn for D; T er brugt isteden i GUTRIT og i TOMINUS. I GUTRIT er skrivemaaden med T uregelret, fordi ordet i begge stavelser maa have været udtalt med ð. Det er kvindenavnet Guðríð, ældre Guðríðr; nominativmærket r i kvindenavne faldt meget tidlig bort i Norge, medens det holdt sig paa Island (Guðbrandr Vigfússon Eyrbyggja s. XXXVIII). K er her, som ofte i norske runeindskrifter, tegn for P; dette runetegn omtales i Olav Tordssøns afhandling, som er trykt i Snorra Edda ed. Arna Magn. II, s. 76 f. — Medens 1 udtrykker S, er 4 i CRITUS (feilagtigt for CRISTUS) tegn for C; ogsaa derpaa har vi ellers eksempler i norske runeindskrifter, saaledes bl. a. paa en klokke, som før var i Gjerpens kirke og hvis indskrift indeholdt latinske ord. Men 4 kan, hvor det adskilles fra 1 = S, ogsaa være tegn for Z.

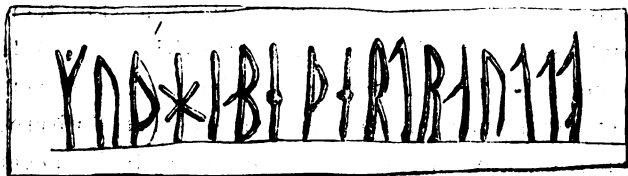
Latinen er, som man vil sé, i denne indskrift af omtrent samme slag som den Latin: abi male spirite, eller: abi male spiritu, hvormed en islandsk præst efter sagnet (Jón Árnason Íslenzkar Þjóðsögur II, s. 23) forgjæves søgte at mane fanden bort. Pinden har vel været bestemt til at bæres i et baand, kanské snarest om halsen, som en amulet. 'Gudrid' er vel navnet paa den kvinde, som eiede den eller som skulde bære den.

Man sér straks, at runerne paa denne pind ikke er indridsede af samme haand, som runerne paa den større pind; der er mellem dem i skrivemaaden de to væsentlige afvigelser, at den større har særskilt tegn for D, den mindre derimod ikke, den større $\mathbb{B}$ for P, den mindre K. Jeg véd ikke, om man af den første afvigelse tør slutte, at indskriften paa den mindre er noget ældre; den omstændighed, at begge pinder fandtes indstukne paa samme sted, godtgjør vel neppe, at begge er fra omtrent samme tid.

III.

Paa en af skibets store stolper i Aardals kirke 4—5 fod fra dens nederkant (se aarsberetning for 1866 s. 74) var indridset en runeindskrift, som her er fremstillet i træsnit i halv størrelse

og som maa gjengives saaledes med latinske bogstaver:

GUPHIABEPERTRAUTTO

De tre første ord betyde 'Gud hjælpe dig'; det sidste ord kan jeg derimod ikke med sikkerhed tyde. Jeg har tænkt mig, at TRAUTTO kunde være at forstaa som Dröttu og at Dratta var slængenavn paa et kvindfolk af dratta slæbe sig frem, gaa sendrægtig; i Rígsþula v. 12 er Drötttr trællennavn.¹ Hvis dette er rigtigt, synes ønsket just ikke at være saa fromt ment.

HIABE d. e. hjælpe er neppe nogen skrivfeil, ti der var skrevet HIABI paa en runesten i Byglands præstegaard i Sætersdalen, af hvilken sten biskop Wegner sendte tegning (cod. Arna-Magn. 368 fol. no. 5 og 28) til Ole Worm. At HIABI gjengiver en bygdeudtale uden l (hjaappe eller lignende), er rimeligt, fordi l netop

¹) Man tør vel neppe forstaa TRAUTTO som trauttó, trautt þó 'han vil dog neppe hjælpe dig'.

i Sætersdalen og det vestlige Telemarken nu er svundet i mange konsonantforbindelser, saaledes ogsaa undertiden foran *p* (skjønt I. Aasen norsk grammatik s. 108 § 130 ikke nævner dette tilfælde): den skede, hvori man bærer brynet under høslaatten, kaldes i det vestlige af øvre Telemarken *skaapp* masc.; det er samme ord som oldn. *skálpr*, og i andre bygder høres endnu *l*.

En lignende udtale af 'hjælpe' uden *l* kan tidligere have været hørt i Sogn, ligesom *·kjakje* = oldn. *kjálki* ogsaa høres i Bergens stift, og ligesom det i Sogn brugte ord *hokk* (lidet værelse, *afukke*) er det samme som oldeng. *hulc* (a cabin, a cottage), og denne udtale uden *l* kan være gjengivet ved HIABE. Hvorvidt det er unøiagtig skrivemaade eller gjengivelse af en virkelig udtale, naar vi finde det samme ord skrevet uden *l* i nordiske runeindskrifter udenfor Norge (Gryta, Upland Dybeck runurkund. fol. no. 121; Grensten i Nørrejylland Stephens runic monuments s. 350; Liljegren run-urk. 207. 1609), det kan her være os ligegyldigt.

Indskriften har ikke særligt tegn for P og, hvis min tydning af TRAUTTO er den rette, heller ikke for D; den synes da at være ældre end indskrifterne paa de to træpinder og snarest endnu fra 12te aarhundred. Dog er det nævnte tidsmærke ikke trygt, ti den ældre skrivemaade behøver ikke med engang at forsvinde, efterat den nyere er kommen i brug, men kan holde sig en god stund ved siden af denne.

Alle de her omtalte gjenstande med runer fra Aardals kirke tilhøre nu Bergens museum.

